

РЕГІОНАЛЬНИЙ І СИСТЕМНИЙ ПІДХОДИ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА РОЗВИТКУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті подано характеристику загальної середньої освіти з позицій регіонального і системного підходу. Визначено, що виокремлення, розуміння й управління системою взаємопов'язаних освітніх процесів на регіональному рівні зумовить досягнення заданих цілей та забезпечить розвиток загальної середньої освіти регіону.

Ключові слова: системний підхід, регіональний підхід, система освіти, соціальна система, педагогічна система, компоненти системи, регіональне управління освітою, розвиток системи освіти регіону.

Головною ознакою реформ освітньої галузі є регіоналізація, яка передбачає зміщення управлінських акцентів від центру в регіони, відмову від унітарного освітнього простору, у якому чинні єдині навчальні плани і програми, врахування не тільки загальнодержавних інтересів у конкретизації соціального замовлення, а й специфіки соціально-економічної інфраструктури та тенденцій розвитку регіону.

Відтак, постає проблема визначення характерних ознак системи загальної середньої освіти з огляду на регіональний підхід, який дає можливість, з одного боку, враховувати регіональні особливості (історичні, культурні, соціально-економічні та ін.) у змісті, організації освітнього та навчально-виховного процесів; з іншого – розширювати мережу навчальних закладів різних типів і з різними освітніми послугами для забезпечення зростаючих потреб суспільства щодо отримання якісної освіти [4, с. 114].

Системний підхід є найбільш продуктивною методологією дослідження і проектування складних систем. Теоретичною базою цього підходу вважають елементи загальної теорії систем, математичну теорію систем і теорію складних систем. У педагогіці, як зазначає М. Каган, системний підхід спрямований на розкриття цілісності педагогічних об'єктів, виявлення в них різноманітних типів зв'язків та зведення їх у єдину теоретичну картину [6, с. 305].

Проблеми регіональної системи освіти, принципи регіоналізації знайшли відображення у працях сучасних учених (П. Атутов, Л. Ващенко, Л. Гуменюк, М. Дарманський, Г. Єльнікова, Б. Жебровський, Л. Калініна, В. Кваша, Н. Клокар, В. Ларіна, В. Мануйленко, В. Мигаль, Д. Новиков, Л. Пісоцька, І. Проданов, Г. Сурмило, Г. Тимошко та ін.).

Незважаючи на значну кількість наукових праць щодо окресленої проблеми, залишається недостатньо висвітленим питання розвитку загальної середньої освіти через виокремлення, розуміння й управління системою взаємопов'язаних освітніх процесів, спрямованих на досягнення заданих цілей та узгодження загальнодержавних і регіональних стратегій та пріоритетів.

Метою статті є характеристика загальної середньої освіти на основі поєднання регіонального і системного підходів для визначення стратегічних напрямів її розвитку.

Освіту, як соціальне явище, зазвичай розглядають у кількох аспектах: як систему, що становить різноманітні навчальні заклади; як процес засвоєння індивідуумом узагальненого суспільного досвіду, норм, цінностей та інших кінцевих освітніх результатів; як освітній або освітньо-професійний рівень тих, хто її здобуває або планує здобути; як цінність окремої людини, що стає їй притаманна внаслідок опанування освітою; як освітній потенціал суспільства, що відображає рівень освіченості його членів, характеризує його людський капітал; як сукупність соціально-економічних структур суспільства – навчальних закладів, наукових установ, організацій, органів управління, громадських організацій, що характеризує їх науковий, освітній і кадровий потенціал; як соціальний інститут, що є частиною суспільної системи та певною мірою підпорядковується “внутрішньому закону”, який необхідно визначити, а потім намітити тенденцію, основний напрям змін. Кожному з цих аспектів освіти притаманні відповідні об’єкти і взаємозв’язки (відношення) та різна глибина їх відображення.

Поняття системи належить до одного з фундаментальних понять сучасної науки, тому існує багато підходів до його визначення, що залежать переважно від галузі знань, де воно використовується, від світоглядних позицій авторів таких визначень та інших факторів. Узагальнюючи різні визначення та обираючи їх найбільш суттєві характеристики, під системою розуміємо певну множинність елементів, які завдяки сукупності відношень та зв’язків між собою, утворюють об’єктивну єдність та цілісність.

Виокремлюють різні види систем: система “людина-машина”, “людина-природа”, “людина-людина”. З огляду на проблематику нашого дослідження, зупинимось на характеристиці системи “людини-людина”. А. Беляєв стверджує, що соціальна система – це впорядкованість у певному відношенні взаємодіючих індивідів, речей, процесів, що утворюють інтегративні якості, які не властиві для складових її елементів [2].

Характерними рисами соціальних систем є їх органічність та цілеспрямованість. Соціальній системі притаманні певні зв’язки та відносини між елементами, що зумовлюють властивості структури, поведінки, забезпечують функціонування та спрямовують її розвиток.

Частиною соціальної системи є будь-який заклад освіти. Заклад освіти, як і вся освіта взагалі, – це система “людина – людина”, а тому її діяльність буде підкорятися біосоціальним законам та законам і закономірностям педагогічного процесу. Заклад освіти – цілісна динамічна багатофункціональна педагогічна система, діяльність якої розглядається як сукупність взаємопов’язаних та взаємодіючих елементів, спрямована на досягнення конкретних цілей в умовах середовища, що змінюється. В. Беспалько стверджує, що педагогічна система є організованою системою і постійно перебуває під впливом соціальної системи, до якої вона включена. Залежно від того, на який елемент педагогічної системи націлені вимоги соціальної системи, відбувається відповідна перебудова й адаптація елементів системи [3].

Аналізуючи різні підходи до визначення соціальної та педагогічної системи, під поняттям “педагогічна система” ми розуміємо соціально зумовлену цілісність активно взаємодіючих учасників педагогічного процесу на основі суб’єкт-суб’єктних відносин, на основі моральних і духовних цінностей, чинників зовнішнього середовища, спрямованих на формування та розвиток особистості, здатних до самореалізації й розвитку оточуючої дійсності.

Основними характеристиками педагогічної системи є структурні компоненти, сукупність яких відрізняє педагогічну систему від інших систем і зумовлює факт її виникнення та існування. При вилученні будь-якого компонента педагогічна система руйнується. До таких компонентів належать:

- проєктивний, який вміщує дії, пов'язані з перспективним плануванням способів реалізації цілей системи шляхом підбору навчально-виховної інформації, засобів педагогічної комунікації, визначенням майбутньої діяльності педагогів та учнів усередині системи та поза її межами;
- конструктивний, що пов'язаний із відбором та композиційною побудовою змісту навчальної та виховної інформації, визначенням особливостей діяльності педагогів та учнів щодо її повідомлення та засвоєння;
- організаторський, який складається з дій, що пов'язані з реальною організацією педагогічного процесу відповідно до системи принципів, правил, розпоряджень, яким він має задовольняти;
- комунікативний, що вміщує дії, пов'язані із налагодженням педагогічно доцільних взаємовідносин як по вертикалі, так і по горизонталі;
- гностичний, який є сумою дій, пов'язаних із процесом накопичення нових знань про основні компоненти системи [7].

Із точки зору управління, основними компонентами педагогічної системи є керівники, педагоги, учні. Між ними відбувається постійний обмін інформацією. Ці компоненти утворюють своєрідну ієрархію, яка полягає в тому, що педагог і учень є такими самими суб'єктами педагогічного управління, як і керівник. Отже, педагоги та учні є активними джерелами та користувачами інформації, самі приймають певні рішення, які (в межах кібернетичного підходу до управління) можна назвати управлінськими.

Керівники педагогічної системи, на відміну від керівників інших організаційних систем, самі є педагогічними працівниками, а тому їх треба розглядати не лише як суб'єктів, але й як об'єктів управління. Демократизація управління і гуманізація діяльності педагогічних систем передбачає відображення внутрішньої активності суб'єктів у моделях управління на всіх ієрархічних рівнях.

Зміна місії людини, її політичних і духовних поглядів (орієнтирів) потребує у сучасних умовах нових вимог до особистості майбутнього члена суспільства, до його освітньої та професійної підготовки. Відтак, наповнюється новим змістом діяльність керівників, педагогів, учнів; набувають нових характеристик компоненти педагогічної системи; заклади освіти оновлюють власну діяльність, що є необхідним для їх розвитку в нових соціокультурних умовах.

У сучасних умовах модернізації освіти України значна увага приділяється розвитку її регіональній складовій.

М. Багров стверджує, що регіональний фактор є постійно діючим, який безпосередньо та опосередковано впливає на соціальний об'єкт через соціально-економічні, політичні, культурні, освітні й інші умови функціонування соціального життя конкретного суспільства та статус конкретної особи. Він є одним із постійних чинників соціальних змін [1, с. 97–98].

З огляду на основні положення системної теорії дисипативних структур І. Пригожина, виокремимо якості регіону:

- відкритість, тобто наявність у регіоні та його компонентах зовнішніх зв'язків, завдяки чому регіон інтегрується в більш загальні системи – національні, міжнародні;

- дисипативність, яка виявляється, по-перше, у використанні та розсіюванні у простір енергії для підвищення самоорганізації системи; по-друге, в односпрямованості та незворотності багатьох процесів, які сприяють ускладненню системи;
- стійка неврівноваженість, тобто такий стан відкритої системи, коли в ній як норма виступає відсутність балансу “надходження – витрати”;
- наявність системної “мети”, яка може бути поза інтересами суб’єкта управління (на рівні самоорганізації) [8].

З огляду на зазначене вище розглянемо систему загальної середньої освіти з позицій регіонального підходу (рис.).

На думку Б. Жебровського, регіон, як територіально визначена освітня система, об’єднує діяльність усіх загальноосвітніх навчальних закладів, які до нього належать, а також відомства, що з ними взаємодіють, та організації в єдиний освітній простір міста. Ознаками освітнього регіону як цілісності, виступають такі чинники:

- наявність єдиної освітньої політики;
- узгоджена діяльність різних відомств та управлінь (освіти, культури, правового забезпечення, соціального захисту та ін.) на основі загальнолюдських цінностей і цілей освіти;
- концептуалізація освітньої діяльності на основі ідей особистісно орієнтованого підходу, свободи вибору засобів його здійснення кожним ЗНЗ;
- перехід від управління діяльністю загальноосвітніх навчальних закладів до управління культурно-освітніми та інноваційними процесами, які впливають на загальнокультурне та інтелектуальне середовище міста в цілому;
- утвердження й розвиток державно-громадських форм управління освітою в регіоні [5].

Регіональну систему загальної середньої освіти утворюють управління/відділ освіти та мережа загальноосвітніх навчальних закладів.

Регіональне управління освітою – діяльність регіональних органів державного управління освітою й органів місцевого самоврядування, що спрямована на загальнонаціональне формування регіонального компонента освіти з урахуванням принципів структурної ієрархії, фінансово-економічного забезпечення та оптимального поєднання централізації, децентралізації й регіонального управління [9].

Основними завданнями районного управління/відділу освіти є створення умов для здобуття громадянами повної загальної середньої освіти, прогнозування її розвитку та розвитку мережі навчальних закладів, атестація та ліцензування навчальних закладів, забезпечення соціального захисту, охорони життя, здоров’я та захисту прав педагогічних працівників та учнів, сприяння розвитку самоврядування у навчальних закладах, комплектування системи загальної середньої освіти педагогічними працівниками та управлінськими кадрами. Цей компонент системи становлять спеціалісти та методисти управлінь/відділів освіти.

Другий компонент системи – мережа різноманітних загальноосвітніх навчальних закладів. Навчальні заклади, що забезпечують можливість здобути освіту учням відповідного освітнього ступеня також є системами, до їх складу входять учні, педагоги, керівники, батьки, громадськість. Навчальні заклади відрізняються один від одного типом, рівнем матеріально-технічного забезпечення, складом педагогічного колективу і мотивацією учнів і батьків на навчання та підтримку школи. Через завдання, які стоять перед школою, до вчителя висуваються вимоги, які підіймають його на високий щабель суспільства: професіоналізм, розвинутий інтелект, високі моральні якості, психічне і фізичне здоров’я, мудрість.

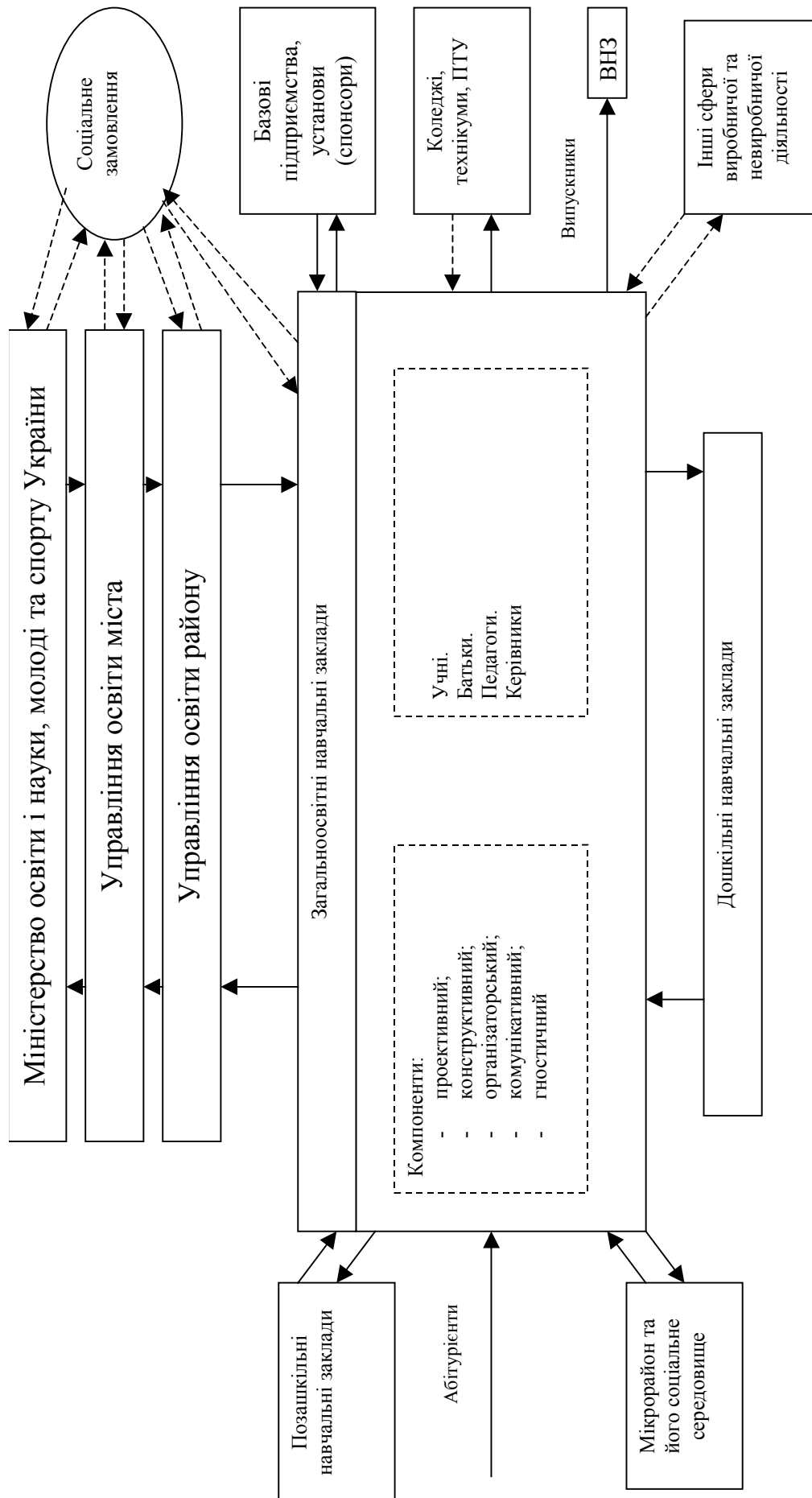

Рис. Регіональна система загальної середньої освіти

На навчальний заклад як систему, що саморозвивається, впливають різноманітні чинники: соціальне середовище, мікросередовище, рівень матеріально-технічного і фінансового забезпечення, чисельний склад, природне оточення, професійний рівень і навіть характерологічні особливості вчителів, що входять до складу педагогічного колективу.

Отже, розвиток системи загальної середньої освіти зумовлений з одного боку – зовнішніми чинниками: вимогами суспільства, соціуму, людськими, фінансовими, матеріальними ресурсами, з іншого боку – потребами самої людини. Розвиток кожного елемента системи сприяє її розвитку у цілому.

Розвиток системи освіти регіону, на думку Н. Воронової, Г. Сидориної, П. Третякова, – це формування самостійної регіональної політики, розробка та апробація нових моделей управління освітою регіону; впровадження системи моніторингу щодо вивчення та аналізу стану функціонування регіональної освіти, перехід від моноосвітньої системи до полікультурної освітньої різноманітності, можливості формування цілісної регіональної стратегії розвитку освіти [10].

Висновки. Підсумовуючи наведене вище, зазначимо, що регіональна система загальної середньої освіти є визначеною сукупністю навчальних закладів і органів управління освітою, діяльність яких спрямована на задоволення освітніх потреб як кожної окремої особистості, так і регіону та держави у цілому, що зумовлює визначеність та узгодженість загальнодержавних і регіональних стратегій і пріоритетів. Отже, розвиток системи освіти, й регіональної зокрема, потребує визначення його методологічних засад.

Список використаної літератури

1. Багров Н.В. Региональная геополитика устойчивого развития / Н.В Багров. – К. : Лыбидь, 2002. – 256 с.
2. Беляев А.А. Системология организации / А.А. Беляев, Э.М. Коротков. – М., 2000. – 183 с.
3. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения : ученик / В.П. Беспалько. – М. : Институт профессионального образования Министерства образования России, 1995. – 336 с.
4. Ващенко Л.М. Управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону : монографія / Л.М. Ващенко. – К. : Тираж, 2005. – 380 с.
5. Жебровський Б. Столична освіта у вимірі новітніх перспектив / Борис Жебровський // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2002. – № 1–2. – С. 4–12.
6. Каган М.С. Системный подход и гуманитарное знание / М.С. Каган. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1991. – 384 с.
7. Касьянова О.М. Моніторинг в управлінні навчальним закладом / О.М. Касьянова. – Х. : Основа, 2004. – Вип. 1 (13). – 96 с. – (Сер.: Бібліотека журналу “Управління школою”).
8. Пригожин И.А. Методы развития организации / И.А. Пригожин. – М., 2003. – 863 с.
9. Тимошко Г.М. Управління освіти і науки в регіоні / Г.М. Тимошко // Енциклопедія освіти України / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В.Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 943–944.
10. Третяков П.И. Регион: управление образованием по результатам: теория и практика / П.И. Третяков, Г.В. Сидорина, Н.А. Воронова. – М. : Новая школа, 2001. – 375 с.

Стаття надійшла до редакції 21.01.2013.

Касьянова Е.Н. Региональный и системный подходы как методологическая основа развития общего среднего образования

В статье подана характеристика общего среднего образования с позиций регионального и системного подходов. Определено, что выделение, понимание и управление системой взаимосвязанных образовательных процессов на региональном уровне приведет к достижению заданных целей и обеспечит развитие общего среднего образования региона.

Ключевые слова: *системный подход, региональный подход, система образования, социальная система, педагогическая система, компоненты системы, региональное управление образованием, развитие системы образования региона.*

Kasyanova O. Regional and system approaches as a methodological basis for the development of general secondary education

In the article the characteristic of general secondary education from the positions of regional and system approaches is given. It is defined that the allocation, understanding and managing of a system of interconnected educational processes at regional level will lead to achievement of the set purposes and will provide development of the general secondary education of the region.

Key words: *system approach, regional approach, education system, social system, pedagogical system, components of a system, regional education management, development of an educational system of the region.*